

YOSHLAR O‘RTASIDA ERTA TURMUSHNI OLDINI OLIHNING PSIXOLOGIK MASALALARI

Boborajabova Saidaxon Nizomidinovna
Farg'ona viloyati Quva tumani 48-umumiy
o'rta ta'lim maktabi psixologi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada yoshlar o‘rtasida erta turmush qurish muammosining psixologik sabablari, uning shaxs rivojiga salbiy ta’siri hamda oldini olishning psixologik-pedagogik yo‘llari yoritiladi. Shuningdek, o‘smirlar ongida to‘g‘ri hayotiy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish, oilaviy tarbiya va ijtimoiy muhitning ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar:erta turmush, o‘smirlik davri, psixologik omillar, oilaviy tarbiya, ijtimoiy muhit, shaxs rivoji, profilaktika.

KIRISH

Erta turmush bugungi kunda jamiyatda dolzarb ijtimoiy-psixologik muammolardan biri hisoblanadi. O‘smirlik davri shaxsning shakllanish bosqichi bo‘lib, bu davrda qabul qilingan qarorlar kelajak hayot sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ayrim yoshlar erta turmushga kirishish orqali mustaqillikka erishishni tezlashtirmoqchi bo‘ladilar, biroq ular bu jarayonning psixologik va ijtimoiy oqibatlarini yetarlicha anglamaydilar.

Erta turmushga olib keluvchi asosiy psixologik omillar qatoriga o‘zini isbotlash istagi, past o‘z-o‘ziga baho berish, oilaviy nazoratning yetarli emasligi, tengdoshlar bosimi va romantik tasavvurlarning real hayotdan uzoqligi kiradi. Shuningdek, yoshlar ko‘pincha erta turmushni ideal holat sifatida tasavvur qilib, uning mas’uliyat va qiyinchiliklarini to‘liq anglamaydilar.

Erta turmushning psixologik oqibatlari esa shaxs rivojiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bunday holatda yoshlarning shaxsiy rivojlanishi sekinlashadi, stress va ruhiy bosim ortadi, o‘zini anglash jarayoni buziladi hamda oilaviy nizolar yuzaga kelish ehtimoli oshadi. Natijada yoshlar ijtimoiy hayotga moslashishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin.

Erta turmushning oldini olishda psixologik yondashuv muhim o‘rin tutadi. Avvalo, maktab va ta’lim muassasalarida profilaktik ishlar olib borish, ya’ni erta turmushning oqibatlari haqida tushuntirish ishlari, treninglar va suhbatlar tashkil etish zarur. Oila bilan hamkorlikni kuchaytirish ham muhim bo‘lib, ota-onalar farzandlari bilan ochiq muloqot olib borishi, ularning fikrini inobatga olishi va to‘g‘ri yo‘naltirishi

lozim. Shuningdek, yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish, ularning qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirish orqali mustaqil hayotga tayyorlash samarali usullardan biridir. Maktab psixologlari tomonidan individual va guruhviy maslahatlar berish ham muammoning oldini olishda muhim ahamiyatga ega.

Ijtimoiy psixologiya tadqiqotlari Erta turmush qurish va voyaga yetmaganlarni nikohdan o'tkazish jiddiy ijtimoiy muammo bo'lib, u dunyoning ko'plab mamlakatlarida mavjud. Ushbu amaliyot, garchi ba'zi madaniyatlarda an'anaviy bo'lsa-da, yoshlarning salomatligi, farovonligi va rivojlanishiga jiddiy zarar etkazadi.

Erta turmush qurish va voyaga yetmaganlarni nikohdan o'tkazish yoshlarning jismoniy, hissiy va ijtimoiy farovonligiga ta'sir qiluvchi jiddiy ijtimoiy muammodir. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, har yili dunyo bo'ylab 12 millionga yaqin 18 yoshgacha bo'lgan qizlar turmushga chiqadi. Bu bir qator salbiy oqibatlarga olib keladi, jumladan, ta'lim olish imkoniyatining pasayishi, oiladagi zo'ravonlik xavfining oshishi, sog'liq muammolari, kambag'lik va ijtimoiy chetlanish ehtimolining oshishi.

Biroq, bolaligida turmushga chiqadigan qizlarning umumiy soni yiliga 12 millionni tashkil etadi va Barqaror rivojlanish maqsadlarida belgilangan maqsad - 2030 yilgacha amaliyotni tugatish uchun taraqqiyotni sezilarli darajada tezlashtirish kerak. Agar tezlashmasa, 2030 yilga kelib 100 milliondan ortiq qiz 18 yoshga to'lmasdan turmushga chiqadi.

Yuqorida ta'kidlanganidek, erta turmush qurish amaldagi xalqaro qonunchilik bilan taqiqlangan. Shunday qilib, 189 ta davlat ishtirokchi bo'lgan Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi konvensiyaning 16-moddasi 2-bandi nikoh va/yoki balog'at yoshiga yetmaganlar bilan unashirishni qonuniy asossiz deb tan oladi.

BMT Inson huquqlari bo'yicha Oliy komissari ta'kidlaganidek, erta va majburiy nikohlarning asosiy sabablaridan biri iqtisodiy xavfsizlikning yo'qligi va qashshoqlikning yuqori darajasidir. Natijada, erta turmush qurish amaliyoti, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarning eng qashshoq hududlarida keng tarqalgan. YUNISEF tadqiqotiga ko'ra, eng kambag'al xonadondagi qizning turmushga chiqish ehtimoli eng boy xonadondagi qizga qaraganda uch baravar ko'p.

Sifatli ta'lim va munosib mehnatga ega bo'lish, shuningdek, qashshoqlik siklini buzish va bolalar nikohining avlodlar o'rtasida o'tishi uchun muhim ahamiyatga ega, chunki ko'proq ma'lumotli va badavlat xonadonlardagi qizlar bolaligida turmushga chiqish ehtimoli kamroq.

Butun dunyo bolalar nikohiga qarshi taraqqiyotni jadallashtirish uchun birlashar ekan, odamlarning bu amaliyot haqida fikrlash va harakatlarini o'zgartirishga nima sabab bo'layotganini tushunish uni yo'q qilishning kalitidir.

Agar barcha qizlar o'rta maktabni tamomlasa, bolalar nikohi darajasi, ehtimol, uchdan ikkiga (66 foiz) qisqaradi. Agar barcha qizlar o'qishni davom ettirsalar, bu ko'rsatkich 80 foizdan ko'proqqa tushadi. Olib borilgan o'rganishlar xorijiy mamlakatlarda erta homiladorlikning asosiy sabablari quyidagilar ekanligini ko'rsatdi:

Madaniy va an'anaviy munosabatlar. Bir qator madaniyat va jamiyatlarda, ayniqsa, Osiyo va Afrikaning ba'zi qismlarida, erta nikoh norma va an'ana sifatida qabul qilinadi. Avloddan-avlodga o'tib kelayotgan an'anaviy urf-odatlar va umidlar qizlar va o'g'il bolalarning o'smirlik davrida turmush qurishiga olib kelishi mumkin.

Iqtisodiy omillar. Iqtisodiy beqarorlik yoki kambag'allik sharoitida oilalar moliyaviy manfaatlar uchun qizlarini turmushga berishga majbur bo'lishi mumkin. Erta yoshda turmush qurish oilaning moliyaviy farovonligini ta'minlash yoki moliyaviy qiyinchiliklardan qochish usuli sifatida qaralishi mumkin.

Ijtimoiy bosim va gender tengsizlik. Qizlar va yosh ayollar yoshligida turmush qurish uchun oila yoki jamiyat tomonidan ijtimoiy bosimga duchor bo'lishi mumkin. Gender diskriminatsiyasi ayollarni nazorat qilish va bo'ysundirish usuli sifatida erta turmush qurishga olib kelishi mumkin.

Ta'limning past darajasi. ta'lim olishning cheklanganligi, ayniqsa qizlarning erta turmush qurish ehtimolini oshirishi mumkin. Ta'limdan mahrum bo'lgan qizlar o'z huquqlaridan kamroq xabardor bo'lishlari va hayotlari haqida qaror qabul qilish huquqiga ega bo'lishlari mumkin. Erta turmush qurish va voyaga yetmaganlarni nikohga olish qizlar uchun ham, butun jamiyat uchun ham jiddiy ijtimoiy, iqtisodiy va sog'liq uchun oqibatlariga olib keladi.

Ijtimoiy oqibatlar:

Ta'limning cheklanishi: Erta turmush qurish ko'pincha qizlarning o'qishini to'xtatishga olib keladi, bu esa ularning malaka va o'zini o'zi bajarish imkoniyatlarini kamaytiradi .

Salomatlik va farovonlikning pasayishi: ko'pincha yosh kelinlar tezroq o'sishga majbur bo'ladi, bu psixologik va hissiy muammolarga, shuningdek, jismoniy sog'lig'ining yomonlashishiga olib kelishi mumkin.

Zo'ravonlik xavfining oshishi: yoshligida turmushga majburlangan qizlar turmush o'rtog'i va oilaviy zo'ravonlikka ko'proq moyil bo'ladi.

Iqtisodiy oqibatlar:

Oilaning iqtisodiy ahvolidan yomonlashishi: Erta turmush qurish oilaning iqtisodiy ahvolidan yomonlashtirishi mumkin, ayniqsa, agar qiz o'qishni tugatmasdan va o'z daromadini olishni boshlamasdan turmushga chiqsa.

Mehnat unumdorligining pasayishi: maktabni tashlab, turmushga chiqishga majbur bo'lgan qizlarga ko'pincha mehnat bozorida o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishga to'sqinlik qilinadi.

Tibbiy oqibatlar:

Reproduktiv muammolar: Erta nikoh homiladorlik va tug‘ish davridagi asoratlar, jumladan, erta tug‘ilish, kam vazn va ona va bola uchun o‘lim xavfi yuqori bo‘lishi bilan bog‘liq.

Psixologik va hissiy muammolar: Erta turmush qurish ko‘pincha bunday mas‘uliyatli maqomga tayyor bo‘lmagan qizlarda ruhiy tushkunlik, tashvish va boshqa psixologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Umuman olganda, erta turmush qurish va voyaga yetmaganlarni nikohga olish nafaqat qizlarning salomatligi va farovonligiga zarar yetkazadi, balki butun jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishiga ham to‘sqinlik qiladi. Shunday ekan, bunday holatlarning oldini olish hukumatlar, xalqaro tashkilotlar va fuqarolik jamiyati uchun ustuvor vazifa bo‘lishi kerak.

Erta turmush qurish va voyaga yetmaganlar turmush qurishning oldini olish maqsadida dunyoning turli mamlakatlarida turli dastur va tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Xorijiy tajribaga misollar keltiramiz:

2014 yilda Avstraliyada hukumat tomonidan moliyalashtirilgan holda majburiy nikoh bo‘yicha birinchi elektron o‘quv kursi ochilgan. Mazkur kurs keng jamoatchilik, o‘qituvchilar, maslahatchilar, sog‘liqni saqlash xodimlari, bolalarni himoya qilish bo‘yicha xodimlar va huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari uchun mo‘ljallangan. 2015 yilda Avstraliya hukumati tomonidan "My Blue Sky" onlayn platformani moliyalashtirilgan. My Blue Sky - bu majburiy nikohdan zarar ko‘rganlar uchun maxsus veb-sayt va onlayn yuridik xizmat portalidir.

Avstriyada "Orient Express" ixtisoslashtirilgan notijorat tashkiloti tashkil etilgan bo‘lib, u majburiy nikoh xavfi ostida bo‘lgan yoki zarar ko‘rgan ayollar va qizlarga turli xil tillarda psixologik maslahat, ijtimoiy g‘amxo‘rlik va moliyaviy yordam beradi. 2013 yildan buyon majburiy nikoh xavfiga duchor bo‘lgan har bir ayol va qizlar uchun vaqtinchalik boshpana beriladigan uy-joy bilan ta‘minlab kelmoqda.

Turkiya Barqaror rivojlanish maqsadlarining 5.3-maqsadiga muvofiq 2030 yilga kelib bolalar, erta va majburiy nikohdan voz kechishga qaror qilgan. Turkiya Inson huquqlari bo‘yicha Kengashning quyidagi qarorlariga qo‘shilgan:

2013 yil "Bolalar, erta va majburiy nikoh to‘g‘risida"gi protsessual, 2019 yil "Bolalar nikohining oqibatlari to‘g‘risida"gi qarorni imzolagan.

Turkiya majburiy nikohni ayollar va qizlarga nisbatan zo‘ravonlikning jiddiy shakli deb hisoblaydigan va bolalarni nikohga majburlash uchun qasddan qilingan xatti-harakatlarni jinoiy javobgarlikka tortish uchun majburiy ravishda qabul qiladigan Istanbul konvensiyasini ratifikatsiya qilgan. 2017 yilda Turkiyaning Oila vazirligi og‘ir zarar ko‘rgan mintaqalarda oyiga 130 ming kishi o‘rtasida bolalar nikohining jismoniy

va psixologik oqibatlarini to'g'risida xabardorlikni oshirish uchun qarshi strategiyani ishlab chiqdi.

Turkiya Yevropada bolalar nikohi ko'rsatkichlari bo'yicha eng yuqori ko'rsatkichlardan biriga ega bo'lib, qizlarning 15 foizi – 18 yoshgacha, 2 foizi – 15 yoshgacha turmushga chiqadi. Turkiyadagi suriyalik qochqin qizlarning farzand ko'rishlari xavfi katta. 2018 yilda Turkiyadagi suriyaliklar o'rtasida o'tkazilgan demografik va sog'liqni saqlash bo'yicha o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra, Turkiyadagi suriyalik qizlarning 45 foizi – 18 yoshgacha, 9 foizi – 15 yoshgacha turmushga chiqqan. Mavjud ma'lumotlar Turkiya fuqarolari va Suriyalik qochqinlar uchun muammoning kattaligini aks ettirmasligi mumkin, chunki ko'plab bolalarning nikohlari ro'yxatdan o'tmagan va norasmiy diniy marosim sifatida o'tkaziladi.

Turkiya Qizil yarim oyi jamiyati, Turkiyadagi suriyalik qochqinlar o'rtasida va mamlakatda bolalar nikohi masalasini hal qilish bo'yicha bir nechta tadbirlarni amalga oshirmoqda. Jumladan:

2009 yil Turkiyada erta turmush qurish bo'yicha kichik qo'mita tashkil etildi. Mazkur qo'mitaga mamlakatda erta turmush, erta tug'ruq, zo'rovonlik va ajrim sabablarini o'rganish va yechim topish vazifalari belgilab berildi;

2015 yilda Turkiya hukumati Bola huquqlari bo'yicha milliy strategiya va harakatlar rejasi bo'yicha bolalar nikohining oldini olish uchun qizlarni o'qishda ushlab turish va ularni ta'limga jalb qilish bo'yicha barcha shart-sharoitlarni ta'minlab berish bo'yicha maqsad va vazifalar belgilab olgan. 2017 yilda Oila va ijtimoiy siyosat vazirligi bolalar va majburiy nikoh ulushini 5,0 foizdan 1,0 foizgacha kamaytirish rejalarini e'lon qildi.

Bangladeshda erta turmush qurish va voyaga yetmaganlarning nikohi, ayniqsa, qishloq joylarida keng tarqalgan muammo hisoblanadi. Bangladesh hukumati xabardorlik kampaniyalari va ta'lim dasturlari orqali ushbu hodisani kamaytirish uchun faol ishlamoqda. Asosiy e'tibor erta turmush qurishning zarari, ayniqsa, qizlar va ularning oila a'zolari o'rtasida tushuntirish ishlarini olib borishga qaratilmoqda. Erta turmush qurishning oldini olishda qizlarning ta'lim olishini ta'minlash bo'yicha dasturlar muhim o'rin tutadi, chunki ta'lim qizlarga ko'proq imkoniyatlar beradi va ularning ijtimoiy mavqeini oshiradi.

Hindistonda Beti dasturi ("Qizni asrang, qizni tarbiyalang") erta turmush qurishni kamaytirish va qizlarning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan. Dastur ta'lim kampaniyalari, qiz farzandli oilalarni moddiy qo'llabquvvatlash, nikoh uchun eng kam yoshni belgilash bo'yicha qonunchilikdagi o'zgarishlar kabi turli tadbirlar va tashabbuslarni o'z ichiga oladi. Loyihalar ham davlat, ham xalqaro tashkilotlar tomonidan moliyalashtiriladi, bu esa muammoni hal qilishda kompleks yondashuvni ta'minlaydi.

Marokashda hukumat nikoh uchun eng kam yoshni 18 yosh deb belgilash uchun qonunchilikka o'zgartirishlar kiritmoqda. Qolaversa, erta turmush qurish va nikohdan o'tish xavfi haqida aholining xabardorligini oshirish maqsadida ma'rifiy kampaniya va dasturlar o'tkazilmoqda. YUNISEF va boshqa tashkilotlar ham bu boradagi dastur va tashabbuslarda faol ishtirok etmoqda. Bu mamlakatlarning har biri o'ziga xos ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy sharoitlariga moslashtirilgan o'z siyosati va dasturlarini ishlab chiqadi. Aytish joizki, erta nikoh va nikohning oldini olishga qaratilgan muvaffaqiyatli dasturlar keng ko'lamli tadbirlarni, jumladan, axborot kampaniyalarini, ta'lim va ijtimoiy dasturlarni, qonunchilikdagi o'zgarishlarni, oilalarni qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi. Erta turmush qurish va voyaga yetmaganlarni nikohga olish ko'p bosqichli va tarmoqlararo yondashuvni talab qiladigan murakkab muammolardir. Profilaktik chora-tadbirlar hodisaning ildizlarini, jumladan, madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy omillarni bartaraf etish, yoshlar farovonligini ta'minlash va adolatli va adolatli jamiyatni rivojlantirishga yordam berishi kerak.

Erta turmush qurish va voyaga yetmaganlarning nikohi dunyoda zudlik bilan aralashuv va tegishli choralar ko'rishni talab qiluvchi muhim muammo bo'lib qolmoqda. Bu amaliyotlar nafaqat yoshlarga, balki butun jamiyatga ta'sir etuvchi jiddiy ijtimoiy, iqtisodiy va sog'liq uchun oqibatlariga olib keladi. Ijtimoiy va madaniy jihatdan mahalliy bo'lgan erta turmush ko'pincha qizlarning o'qishini to'xtatib, ularning o'zini o'zi anglash va iqtisodiy ishtirok etish imkoniyatlarini cheklaydi. Iqtisodiy jihat ham muhim rol o'ynaydi, oilaviy ahvolni yomonlashtiradi va qashshoqlik va ijtimoiy chetlanish xavfini oshiradi. Tibbiy oqibatlar, jumladan, reproduktiv muammolar va onaning va bolaning sog'lig'iga tahdid solishi muammoning jiddiyligini oshiradi. Shuni tan olish kerakki, ushbu muammoni hal qilish har tomonlama yondashuv va tarmoqlararo hamkorlikni talab qiladi. Erta turmush qurish va voyaga yetmaganlar nikohiga kirishning oldini olish uchun ta'lim dasturlari, huquqiy chora-tadbirlar, madaniy va ijtimoiy tashabbuslarni amalga oshirish kerak. Qizlarning ta'lim olish va salohiyatini rivojlantirish uchun resurslardan foydalanishini ta'minlashga alohida e'tibor qaratish lozim. Faqat jamiyat va hukumatning birgalikdagi sa'y-harakatlari bilan erta turmush va nikohdan xoli kelajak uchun sharoit yaratish, yoshlarning har tomonlama kamol topishi va o'zini o'zi anglab etishini ta'minlash mumkin.

Ta'lim va xabardorlik. Qizlar va yoshlar uchun sifatli ta'lim olish imko **Erta** niyatini ta'minlash erta turmush qurishning oldini olishning kalitlaridan biridir. Ta'lim qizlarning tanqidiy fikrlash, qaror qabul qilish ko'nikmalarini va o'zini o'zi qadrlashni rivojlantirishga yordam beradi, ularni bosimga chidamli qiladi va o'z huquqlaridan xabardor qiladi.

Huquqiy tashabbuslar. Nikoh to‘g‘risidagi qonun hujjatlarini mustahkamlash va nikoh qurishning minimal yoshini belgilash erta nikoh va nikohlarning oldini olishda muhim qadamdir. Bu qonunlar samarali amalga oshirilishi va bajarilishi kerak.

Iqtisodiy qo‘llab-quvvatlash. Kam ta‘minlangan oilalarni moliyaviy qo‘llabquvvatlash va iqtisodiy resurslardan foydalanish bilan ta‘minlash erta turmush qurish uchun iqtisodiy rag‘batlarni kamaytirishi mumkin. Bu ijtimoiy yordam dasturlari, o‘qitish va bandlikni qo‘llab-quvvatlashni o‘z ichiga olishi mumkin.

Ijtimoiy-madaniy tashabbuslar. Erta nikoh va nikohning xavf-xatarlari, shuningdek, gender tengligi haqida xabardorlik kampaniyalari va ta‘lim dasturlarini o‘tkazish ushbu hodisaga hissa qo‘shadigan madaniy me‘yorlar va taxminlarni o‘zgartirishi mumkin.

Erta turmush qurish va voyaga yetmaganlarni nikohga olish muammosini hal etish ham huquqiy, ham ijtimoiy chora-tadbirlarni, shuningdek, madaniy munosabat va normalarni o‘zgartirishni o‘z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Shuningdek, profilaktika choralari ishlab chiqish va amalga oshirishda har bir jamiyatning kontekstual xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olish muhimdir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, erta turmushni oldini olish murakkab jarayon bo‘lib, u oila, maktab va jamiyat hamkorligini talab etadi. Yoshlarni to‘g‘ri yo‘naltirish, ularning psixologik ehtiyojlarini inobatga olish va sog‘lom qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish orqali jamiyatda barqaror va sog‘lom oilalar qurilishiga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Abdusamatov X., Alimjanova D., Dehqonov Sh. Erta turmush: yetti o‘lchab, bir kesing... – Toshkent: “Mahalla va oila nashriyoti”, 2022. – 48 b.
2. Musurmanova O., Xoliqova M. Reproduktiv salomatlik va jinsiy tarbiya – yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning muhim omili. – Toshkent: O‘zRFA “Fan” nashriyoti, 2021. – 68 b
3. Jaxongir R. ERTA NIKOH VA ERTA TUG‘ILISH SABABLARI VA ULARNING OQIBATLARI //Open Access Repository. – 2023. – T. 4. - Yo‘q. 03. – 99-104betlar.
4. Rustamov J. State Policy for the Prevention of Preterm Birth Implemented by the Leading Foreign Countries // Бюллетен науки и практики. 2023. Т. 9. №7. S. 421-426. <https://doi.org/10.33619/2414-2948/92/59>
5. Ziyo.net